

**ФІЛОСОФСЬКА МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ПОЛЯ ФОЛЬКЛОРУ**

У статті здійснено спробу методологічного обґрунтування філософсько-правового підходу до вивчення мовних фіксацій ейдосів, енграм, мнем, фреймів, які співвідносяться із буденними культуроправовими уявленнями, відтвореними в українських фольклорних текстах різних жанрів.

Ключові слова: лінгвокультурологія, методологія, право, фольклор.

Метою статті є обґрунтування методологічних засад осмислення вербалізації правового конструкту українського фольклору. Актуальність дослідження пов'язується із нагальною потребою розробки сучасної методології лінгвокультурологічних студій. Адже, на думку дослідників, зокрема, В. В. Воробйова, Т. А. Хроленка, В. А. Маслової, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонка, В. І. Кононенка, Л. І. Мацько, О. О. Селіванової, М. Ф. Алефіренка та ін., «методологічні основи дослідження проблем взаємодії мови і культури лише починають формуватися» [1, с. 28]. Перед лінгвокультурознавством й усіма його конкретними дисциплінами, що

встановлюють й описують зв'язки між мовою та культурою, гостро постає питання про методологію наукового пошуку, розробку системи методів, методик й прийомів, адекватних глибині й делікатності зв'язків між словом і культурним смислом. Отже, йдеться, якщо не про зміну парадигми, то про рішучу переорієнтацію підходу до проблеми [15, с. 134]. Як зазначає О.О. Селіванова, істотно ускладнює вироблення методології дифузійність об'єкта та предмета вивчення, зумовлені тим, що для лінгвокультурологічних досліджень одночасно актуальними є феномени мовного коду, колективної свідомості етносу, його культури, онтології [13, с. 253]. Спроба вироблення інтердисциплінарних методологічних засад опису правового поля народно-поетичної творчості здійснюється вперше.

Правова інформативність українського фольклору пов'язана із соціокультурною реальністю, проте не обмежується констатацією комплексу правових норм й судових прецедентів. Для нашого дослідження пошук філософських основ методології пов'язується із пріоритетом методологічного аналізу правової інформативності українського фольклору, здійсненого з позицій філософії права.

Філософія є вченням про граничні підстави людського буття, відповідно, філософію права можна вважати вченням про граничні підстави права як одного зі способів існування людства. Дослідження у галузі філософії права мають давні й багаті традиції. Філософія права вже була представлена у творах Платона й Аристотеля, досягла особливого розвитку в Західній Європі в XVII–XVIII століттях і продовжує функціонувати у системі гуманітарного знання сучасності. Значний досвід вивчення та викладання цієї дисципліни було накопичено в університетах дореволюційної України, однак за радянських часів його було втрачено. Нині спостерігається значне підвищення інтересу до філософії права з боку представників різних наук: філософів, юристів, соціологів, психологів, мовознавців та ін., що засвідчено в дослідженнях В. С. Нерсесянца, О. О. Бандури, В. С. Бігуна, О. В. Гришука, М. М. Гуренка, А. А. Козловського, М. І. Козюбри, С. І. Максимова, Н. М. Онищенко, Л. В. Петрова, П. М. Рабиновича, С. П. Рабиновича, С. С. Сливки, В. Я. Тація, А. С. Токарської, М. М. Цимбалюка, Б. Ф. Чміля, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка та ін.

Право є явищем багатогранним: це не просто соціальний інститут чи засіб регулювання відносин між людьми, а складний світ, різнорівнева реальність з власними закономірностями, структурою та логікою розвитку: «Світ права є особливим, що відрізняє його від інших сфер людського буття. Цю його специфіку й покликана визначити філософія права, яка починається з виникнення ідей про об'єктивні підстави існування та розвитку права» [14, с. 5]. Основні проблеми філософії права: правова онтологія, правова антропологія, правова аксіологія – орієнтовані в галузь філософії, а не юриспруденції. Саме тому предметом філософії права є не юридичні підстави права, а пізнавальні, ціннісні, соціальні й антропологічні. Зазначені підстави права відтворені у фольклорних текстах різних жанрів, тому вивчення культуроправового поля народнопоетичного конструкту доцільно здійснювати саме з позицій філософії права. Філософія права оперує такими власними категоріями, як «ідея», «зміст», «мета права», «справедливість», «воля», «рівність», «визнання», «автономія особистості», «права людини» та ін., кожне з яких виразно представлене у фольклорному конструкті. Важливим аргументом на користь вибору філософ-

сько-правового підходу до осмислення фольклороправової інформативності є також те, що «філософія права не займається фіксацією законів і розв'язанням питань практичної юриспруденції» [14, с. 8–9]. Юриспруденція, вивчаючи закономірності функціонування чинного права, описує право таким, яким воно є в реальності, а філософія права – таким, яким воно повинно бути [14, с. 13]. Філософія права, як і філософія культури, філософія релігії або філософія мови, не містить у собі знання про реальність, яка протистоїть людині, а розуміє цю реальність як стан духовного життя людини [8, с. 28]. Фольклорні тексти також тяжіють до відтворення народних уявлень про ідеальні правові можливості, пов'язані з народним осмисленням понять «розум», «воля», «потреба», «інтерес», «примус», «влада».

Ціннісний підхід, іманентно притаманний філософії права, зовсім не заперечує можливості й необхідності наукової інтерпретації об'єктивних правових явищ, процесів та фактів. Більше того, саме ця властивість філософії права сприяє їх різноаспектному розгляду. Тим самим відбувається багатогранне, глибоке й повне осмислення правових феноменів [8, с. 29]. Філософія права – це філософське вчення про право, що відповідає на питання, які виникають у правовій сфері методом філософії. Її предметом є насамперед виявлення змісту права, а також обґрунтування цього змісту [14, с. 14]. Наведене визначення не охоплює всього розмаїття проблем філософії права, але дозволяє зосередитися на її стрижневій ідеї, пов'язаній з уявленням про право як спосіб людського буття. Центральним поняттям філософії права є поняття філософсько-правової рефлексії, яка є обов'язковим елементом філософсько-правового пізнання. Рефлексія у сучасному гуманітарному знанні тлумачиться як аналіз власних думок і переживань; міркування, сповнені сумнівів і хитань. Філософсько-правова рефлексія – це фіксація думки про думку. У фольклорних текстах різних жанрів ми знаходимо вербалізацію думок людей про право і шляхом аналізу мовних об'єктивізацій культуроправових ейдосів, енграм, мнем та фреймів здійснюємо філософсько-правове осмислення відповідного лінгвокультурного сегмента фольклорного тексту.

Філософії права притаманна низка функцій, найважливішими з яких є: світоглядна, методологічна, відображально-інформаційна, аксіологічна, виховна. Світоглядна функція полягає у формуванні в людині загального погляду на світ права, правову реальність, тобто на існування і розвиток права як одного із способів людського буття. Ця функція певним чином вирішує питання про сутність і місце права у світі, його цінності та значущість у житті людини і суспільства в цілому, чи, іншими словами, формує правовий світогляд людини. Методологічна функція відображається у формуванні певних моделей пізнання права. Відображально-інформаційна функція забезпечує адекватне відображення права як специфічного об'єкта, виявлення його істотних елементів, структурних зв'язків, закономірностей. Аксіологічна функція полягає в розробленні уявлень про такі правові цінності, як воля, рівність, справедливість, а також про правовий ідеал. Виховна функція реалізується в процесі формування правосвідомості та правового мислення, через розроблення власне правових установок, у тому числі такої важливої якості культурної особистості, як орієнтація на справедливість і повагу до права [14, с. 21]. Аналіз культуроправової інформативності фольклорних текстів передбачає застосування

філософсько-правового підходу, здатного виявити різні типи етновмотивованого правопізнання й праворозуміння. Вивчення феноменів права, відтворених у фольклорі, має здійснюватися методом філософсько-правової рефлексії. Особливість останнього полягає в поясненні тих ідеальних сценаріїв, з яких складається бачення правоспроможності, та уявному конструюванні моделей правової перспективи. Метод філософсько-правової рефлексії заснований на здатності суб'єкта правосвідомості до філософського самоаналізу, дослідження власних стосунків із правовою реальністю. Завдяки філософсько-правовій рефлексії розкривається зміст права й унаочнюється специфіка пізнавальних процесів, що відбуваються у правових взаємодіях. Якщо погодитися, що право – спосіб людського буття, суб'єкти правосвідомості здатні до філософського самоаналізу й дослідження власних стосунків з правовою реальністю, а отже, суб'єкти правосвідомості є правосуб'єктами, логічно припустити, що усі персонажі фольклорного гіпертексту тією чи тією мірою реалізують потенціал правосуб'єктності.

Теорія філософії права спрямована на пошуки особливої реальності права, не зведеної до реальності державно-владних установлень. Філософія права тлумачить право як надпозитивну інстанцію – сукупність усіх властивостей людської практики, виявлену у сутнісно-онтологічному та аксіологічному аспектах й осмислену на засадах принципів справедливості. З погляду онтології, філософія права займається пошуком відповіді на запитання: що є право? У цьому аспекті сутність власне правових явищ, феноменів права, розкривається через поняття «справедливість» і має проекцію у сферу праворозуміння. В аксіологічному аспекті філософія права перебуває у пошуках критеріїв оцінки правопорядку, форм його порушення та способів відновлення. Філософсько-правове мислення містить елемент утопії, оскільки виходить не з того, що є, а з того, що повинно бути. Зміна одного правопорядку іншим, звичай, мислиться й очікується людьми як встановлення певного «раю», тобто ідеального гармонійного стану людства – вищої справедливості. І хоча в дійсності такого «раю» на землі досягти неможливо, людина завжди буде про нього мріяти. Однак це не просто мрії, а вираз сутності власне правової реальності, що має деонтологічний (від грецького «деон» – «потрібне, належне») і «логос» – вчення; тобто вчення про належне) – моральний та етичний характер. Філософсько-правова реальність відповідає реальності людського імперативу досягнення «раю людяності», тобто ідеального гармонійного стану, заснованого на засадах вищої справедливості, як такої життєвої вимоги, що ставиться самому собі в процесі людського співіснування кожним, хто став людиною хоч якоюсь мірою [14, с. 31]. У фольклорних текстах відтворена правова реальність аналогічна філософсько-правовій реальності.

Щодо співвідношення запропонованого нами філософсько-правового підходу й можливості звичаєво-правового тлумачення аналізованого матеріалу, зазначимо, що предметом нашої уваги не є вивчення мовних об'єктивацій звичаєвого права. Осмислення вербалізацій усталених, письмово не фіксованих, частково санкційованих владою правил суспільного буття ми використовуємо для виявлення певної частини компонентів когнітивної матриці культуроправового поля фольклору. Приписи звичаєвого права пов'язані із традицією і мають часо-просторову локалізацію, ми ж цікавимося філософським змістом етновмотивованих уявлень сфери

правосуб'єктності, правосвідомості, правоздатності. Оскільки масив зазначених уявлень включає сектор звичного, традиційного, ми фіксуємо факти відтворення у фольклорі звичаєво-правових норм, але використовуємо їх як допоміжний матеріал для вивчення мовних конструкцій, що містять філософсько-правові рефлексії. Не усі правові ейдоси, енграми, мнєми, фрейми, які ми вилучаємо із фольклорних текстів різних жанрів, можна знайти в літописах та інших пам'ятках відповідних періодів розвитку української культури. Предмет нашого дослідження є набагато ширшим: ми концентруємося на вербалізаціях правових смислів, одні з яких увійшли до звичаєвих статутів чи офіційних документів різних часів (від найдавніших до сьогоденних), а інші стали (чи, може, ще стануть у майбутньому) підсвідомим поштовхом для руху правової думки. Елементи філософсько-правової думки, відтворені у фольклорі, пов'язуються із народним осмисленням прав і свобод як вищих цінностей цивілізації, та пошуками відповідей на глобальні питання людиновимірності правової сфери.

Таким чином, у процесі дослідження культуруправової інформативності українського фольклору ми спираємося на визнані філософією права світоглядно-методологічні переваги некласичної моделі осмислення права як способу праворозуміння, що передбачає абстраговане сприйняття загальноправових принципів, не пов'язаних із актуальним існуванням конкретних людей чи речей. Ми застосовуємо метафізичний підхід до чуттєвих феноменів права, які досягаються умовлядно. Некласичне осмислення права за реальність визнає мовну діяльність, комунікацію, де матеріальний та ідеальний плани (знак і значення) тісно пов'язані. Фольклорний конструкт містить мовні сегменти, що відтворюють інформативність сфери правового досвіду нараторів і персонажів текстів різних жанрів. У філософсько-правовому контексті, як і в українському фольклорі, норми самоцінності людського життя, свободи, рівноправ'я виводяться з уявлень про людську гідність, яка слугує визначальним критерієм права і антропологічним виміром закону. І для філософії права, і для фольклору характерне розуміння права, як результату взаємодії етичних регуляторів типу: «порядок», «справедливість», «моральність», «правдивість». Нинішній етап філософсько-правових досліджень характеризується підсиленням ціннісного й пояснювального підходів до правових явищ, саме з таких позицій варто розглядати культуруправові феномени, відтворені українськими народними казками, піснями, думами, баладами. Феноменологічно-екзистенційна та герменевтична рефлексія правової реальності фольклору здійснюється з урахуванням тверджень провідних фахівців з філософії права, які підкреслюють, що для герменевтичного напрямку згаданої науки характерний розгляд права як тексту, нерозривно пов'язаного з суб'єктом та його свідомістю. Вельми суттєвим у виборі філософсько-правового підходу до осмислення культуруправового поля народнопоетичної творчості є також те, що філософія права вивчає логічний зміст і мовний вираз права.

Перспективи дослідження пов'язуються з моделюванням когнітивної матриці лінгвокультурного конструкту правової сфери українського фольклору.

Література

1. *Алефиренко Н. Ф.* Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка : [учеб. пособ.] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 288 с.
2. *Бігун В. С.* Людина в праві. Аксиологічний підхід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. С. Бігун. – Київ, 2004. – 19 с.
3. *Бігун В. С.* Людина в праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема / В. С. Бігун // Проблеми філософії права. – Том I. – Київ-Чернівці : Рута, 2003. – С. 126–128.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / [Ю. С. Шемшученко, В. П. Горбатенко, Ю. Я. Касяненко та ін.] ; за редакцією Ю. С. Шемшученка – К. : Юридична думка, 2007. – 990 с.
5. *Воробьев В. В.* Лингвокультурология : [монография] / В. В. Воробьев. – М. : Издательство РУДН, 2008. – 340 с.
6. *Єрмоленко С. Я.* Мовно-естетичні знаки української культури : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
7. *Жайворонок В. В.* Українська етнолінгвістика : Нариси / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 261 с.
8. *Козюбра М. І.* Місце філософії права в системі суспільствознавства) (до питання про дисциплінарний статус філософії права / М. І. Козюбра // Проблеми філософії права. – Том I. – Київ-Чернівці : Рута, 2003. – С. 27–32.
9. *Кононенко В. І.* Українська лінгвокультурология : [монографія] / В. І. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
10. *Максимов С. И.* Правовая реальность : опыт философского осмысления : [монография] / С. И. Максимов. – Харьков : Право, 2002. – 327 с.
11. *Маслова В. А.* Лингвокультурология : [учебн. пособ. для студентов высших учебных заведений] / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
12. *Мацько Л. І.* Українська мова у освітньому просторі : [навч. посіб. для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»] / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
13. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
14. Філософія права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / відп. ред. О. Г. Данильян. – Харків : Право, 2009. – 208 с.
15. *Хроленко А. Т.* Основы лингвокультурологии : [учеб. пособ.] / А. Т. Хроленко. – М. : Флинта, Наука, 2009. – 184 с.

Lavrinenko S. T. Philosophic methodology of the linguistic culturological investigation infolklore legalfld

The article presents methodological reasoning of philosophic legal way of the study of lingual embodiment of eidoses, engrams, mnems and frames which reflect routine legal cultural experience, presented in Ukrainian folk texts of different genres.

Key words: linguistic culturology, methodology, law, folklore.

Лавриненко С. Т. Философская методология лингвокультурологического исследования правового поля фольклора

В статье представлена попытка методологического обоснования философско-правового подхода к изучению языковых фиксаций ейдосов, энграм, мнем, фреймов, которые отражают обыденный культуроправовой опыт, представленный в украинских фольклорных текстовразных жанров.

Ключевые слова: лингвокультурология, методология, право, фольклор.